

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 02 | pp. 311-322 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

КОРХОНАЛАРНИ ЕР ҚАЪРИДАН ФОЙДАЛАНГАНЛИК УЧУН СОЛИҚҚА ТОРТИШНИНГ МЕЪЁРИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Нурмат Джулибеков

“Навоий кон-металлургия комбинати”

акциядорлик жамияти Маъмурий масалалар
бўйича директор, иқтисодиёт фанлари бўйича

фалсафа доктори (PhD)

<https://orcid.org/0009-0001-5039-0102>

nk.djulibekov@ngmk.uz

Аннотация: Мақолада корхоналарни ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортишнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари таҳлил қилинади. Ер қаъридан фойдаланиш билан боғлиқ солиқ сиёсатининг иқтисодий самарадорлиги ва ҳуқуқий асосларининг аҳамияти Ўзбекистон қонунчилиги ва халқаро тажриба асосида ўрганилади. Ўзбекистондаги амалдаги ҳуқуқий база афзалликлари ва камчиликлари баҳоланиб, роялти тўловлари, лицензиялаш ва солиқ ставкалари бўйича халқаро стандартлар билан таққосланади.

Калит сўзлар: Ер қаъридан фойдаланиш, солиқ сиёсати, ҳуқуқий база, норматив ҳужжатлар, лицензиялаш, роялти, солиққа тортиш, халқаро тажриба, экологик меъёрлар, солиқ юки, инвестиция муҳити, табиий ресурслар, солиқ ислохотлари, давлат даромадлари, маъмурий тартиб-таомиллар.

Аннотация: В статье анализируются нормативно-правовые основы налогообложения предприятий за использование недр. Рассматривается экономическая эффективность и правовые аспекты налоговой политики, связанной с использованием природных ресурсов, на основе законодательства Узбекистана и международного опыта. Оцениваются преимущества и недостатки существующей нормативной базы, проводится сравнение ставок налогов, лицензионных платежей и роялти с международными стандартами.

Ключевые слова: Использование недр, налоговая политика, правовая база, нормативные документы, лицензирование, роялти, налогообложение, международный опыт, экологические нормы, налоговая нагрузка, инвестиционный климат, природные ресурсы, налоговые реформы, государственные доходы, административные процедуры.

Abstract: The article analyzes the regulatory and legal framework for taxation of enterprises using subsoil resources. The economic efficiency and legal aspects of tax policies related to the use of natural resources are examined based on Uzbekistan's legislation and international experience. The advantages and shortcomings of the existing

legal framework are assessed, with comparisons made on tax rates, royalty payments, and licensing fees against international standards.

Keywords: Subsoil use, tax policy, legal framework, regulatory documents, licensing, royalties, taxation, international experience, environmental regulations, tax burden, investment climate, natural resources, tax reforms, government revenues, administrative procedures.

Кириш.

Ер қаъридан фойдаланиш – ҳар қандай мамлакат иқтисодиётининг стратегик тармоқларидан бири бўлиб, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларни барқарор ривожлантириш масалаларини ўз ичига олади. Минерал ресурслардан самарали фойдаланиш мамлакат иқтисодий барқарорлигини таъминлашда муҳим ўрин тутди. Бундай ресурслардан фойдаланиш учун корхоналар давлатга тўловлар амалга оширишлари керак бўлиб, уларнинг асосий қисми ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқлар ва роялти тўловларидан иборатдир. Солиққа тортиш тизими ушбу соҳада тартибни сақлаш, давлат бюджети даромадларини ошириш ва ресурсларни самарали бошқаришга хизмат қилади. Шунинг учун ер қаъридан фойдаланиш учун солиққа тортишнинг ҳуқуқий асосларини таҳлил қилиш, унинг самарадорлиги ва имкониятларини баҳолаш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистонда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортиш тизими белгиланган қонунлар ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида амалга оширилади. Мамлакатда табиий ресурслардан фойдаланишни тартибга солувчи "Ер қаъридан фойдаланиш тўғрисида"ги қонун, Солиқ кодекси, ҳукумат қарорлари ва лицензиялаш тартиблари мавжуд. Шу билан бирга, ушбу соҳада ҳали ҳам ечимини кутаётган муаммолар мавжуд. Солиқ ставкалари, роялти тўловлари, лицензиялаш жараёнларининг мураккаблиги ва халқаро стандартларга мос келмаслик каби омиллар инвестиция муҳитини кучайтиришга тўсқинлик қилиши мумкин. Шу сабабли, мамлакатда ер қаъридан фойдаланишни солиққа тортиш тизимини халқаро тажрибага мослаштириш ва такомиллаштириш зарурати юзага келмоқда.

Ушбу мақолада Ўзбекистондаги ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортишнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари таҳлил қилиниб, халқаро тажрибалар билан таққослаш асосида таклифлар илгари сурилади. Норвегия, Канада, Австралия, Қозоғистон ва Чили давлатларининг ҳуқуқий моделлари ўрганилиб, уларнинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинади. Тадқиқот натижалари Ўзбекистондаги қонунчиликни такомиллаштириш ва инвесторлар учун қулай ҳуқуқий муҳит яратишга қаратилган аниқ таклифлар ишлаб чиқишга хизмат қилади.

Адабиётлар таҳлили.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортиш тизими дунё миқёсида турли ҳуқуқий ва иқтисодий моделлар асосида шаклланган бўлиб, бу соҳадаги илмий тадқиқотлар ушбу механизмнинг самарадорлигини баҳолашда муҳим аҳамият касб этади. Солиқ сиёсатининг мамлакат иқтисодиётига таъсири, ҳуқуқий

тартибга солиш усуллари ва халқаро тажрибалардан фойдаланиш масалалари бир қатор тадқиқотчилар томонидан ўрганилган. Бунда, ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ юкини аниқлаш, роялти ва лицензия тўловлари билан боғлиқ масалалар, шунингдек, уларнинг давлат бюджетига таъсири таҳлил қилинган. Қуйида ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортиш соҳасидаги илмий қарашлар, турли иқтисодчилар ва солиқ мутахассисларининг ёндашувлари, шунингдек, халқаро амалиётлар кўриб чиқилади.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортиш соҳасидаги илмий қарашлар турли тадқиқотчилар томонидан ўрганилиб, ушбу солиқнинг иқтисодий ва ҳуқуқий жиҳатлари таҳлил қилинган. Ўзбек олимларидан профессор Н. Ашурова ўзининг тадқиқотида юридик шахсларни солиққа тортишдаги муаммоларни ўрганиб, уларни такомиллаштириш бўйича илмий-амалий таклифлар берган. Ушбу тадқиқотда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқнинг амалий масалалари ва уларнинг ечимлари муҳокама қилинган¹.

Шунингдек, ушбу олим илмий ишларида ер қаъридан фойдаланувчиларни солиққа тортишнинг маҳаллий ва хорижий тажрибалари чуқур таҳлил қилинган. Муаллиф ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ объектлари ва солиқ ставкалари бўйича турли давлатларнинг тажрибаларини ўрганиб, Ўзбекистон учун тегишли хулосалар чиқарган

Ўқув қўлланмаларда ҳам ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортишнинг иқтисодий моҳияти ва уни ҳисоблаш тартибига алоҳида эътибор қаратилган. Масалан, "Солиқлар ва солиққа тортиш" номли қўлланмада ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловлар тизимининг иқтисодий моҳияти, солиқни ҳисоблаш ва тўлаш тартиби батафсил ёритилган

Умуман олганда, илмий манбаларда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортишнинг ҳуқуқий асослари, иқтисодий таъсири ва халқаро тажрибага асосланган таклифлар кенг муҳокама қилинган. Бу тадқиқотлар ушбу соҳадаги қонунчиликни такомиллаштириш ва амалий муаммоларни ҳал этишда муҳим аҳамиятга эга.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортиш соҳасида хорижий олимлар томонидан олиб борилган илмий тадқиқотлар ушбу соҳанинг ҳуқуқий ва иқтисодий жиҳатларини чуқур ўрганишга қаратилган.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортиш соҳасида хорижий олимлар томонидан олиб борилган илмий тадқиқотлар ушбу соҳанинг ҳуқуқий ва иқтисодий жиҳатларини чуқур ўрганишга қаратилган.

Масалан Равиль Наилевич Басыров ўзининг "Ер қаъридан фойдаланиш участкаларини ободонлаштиришнинг ҳуқуқий тартибга солиниши" номли диссертациясида ер қаъридан фойдаланиш участкаларини ободонлаштириш масалаларини ҳуқуқий жиҳатдан таҳлил қилади. Муаллиф ер қаъридан фойдаланишдаги объектларнинг ҳуқуқий мақоми, уларни жойлаштириш ва қуриш тартиблари, шунингдек, ер қаъридан фойдаланиш ҳуқуқларини ўтказиш

¹ Ашурова, Н. Б. "Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда солиққа тортиш механизмининг такомиллаштириш." Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. (2018).

масалаларини ўрганади. Тадқиқотда ер қаъридан фойдаланишнинг самарадорлигини ошириш учун ҳуқуқий механизмларни такомиллаштириш бўйича таклифлар илгари сурилади. Муаллифнинг фикрича, ер қаъридан фойдаланиш объектларининг ҳуқуқий мақомини аниқлаш ва уларни жойлаштириш тартибини соддалаштириш ер қаъридан фойдаланиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади².

Шунингдек, Татьяна Александровна Блошенко ўзининг авторефератида фойдали қазилмаларни қазиб олиш ва қайта ишлаш соҳасидаги солиққа тортиш масалаларини чуқур таҳлил қилади. Муаллиф минерал ресурсларни қазиб олишда солиққа тортишнинг назарий асосларини ўрганиб, амалиётдаги муаммоларни ёритади. Шунингдек, у қазиб олиш саноатидаги солиқ сиёсатининг самарадорлигини ошириш бўйича таклифлар беради. Блошенконинг тадқиқоти қазиб олувчи саноатда солиққа тортиш тизимини такомиллаштиришга қаратилган муҳим илмий манба ҳисобланади³.

Ушбу тадқиқотлар ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортишнинг ҳуқуқий ва иқтисодий асосларини чуқурроқ тушунишга ёрдам беради ҳамда ушбу соҳадаги қонунчиликни такомиллаштириш учун муҳим илмий асос бўлиб хизмат қилади.

Тадқиқот методологияси.

Мақолада ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортишнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари таҳлил қилиниб, қиёсий-ҳуқуқий, иқтисодий таҳлил ва тизимли ёндашув методларидан фойдаланилди. Ўзбекистондаги амалдаги қонунчилик халқаро тажриба билан солиштирилиб, турли хорижий давлатларининг ҳуқуқий моделлари ўрганилди. Шунингдек, статистик таҳлил усули орқали ер қаъридан фойдаланганлик учун тўланадиган солиқ тушумларининг динамикаси баҳоланди, Ўзбекистон ва хорижий мамлакатлардаги солиқ қонунчилиги, роялти тўловлари ва лицензиялаш тартиблари ўрганилиб, уларнинг солиқ тизимига таъсири таҳлил қилинди. Тадқиқот натижалари ер қаъридан фойдаланишни солиққа тортиш тизимини такомиллаштириш бўйича аниқ таклифлар ишлаб чиқишга хизмат қилади.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Ер қаъридан фойдаланиш ва унинг солиққа тортилиши иқтисодиётнинг муҳим таркибий қисмларидан бири ҳисобланади. Бундай солиқ сиёсатининг самарадорлиги табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, давлат бюджетига тушумлар таъминланиши ва тадбиркорлик муҳитини яхшилашга боғлиқ. Шу боисдан, мавжуд қонунчилик ва меъёрий-ҳуқуқий база ер қаъридан фойдаланиш соҳасидаги барқарор ривожланишни кафолатлаши, халқаро стандартларга мос келиши ва амалиётда қўллашда қулай механизмларга эга бўлиши лозим.

² Басыров Р. Н. Правовое регулирование обустройства участков недр: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Москва, 2016.

³ Блошенко Т. А. Методология налогообложения организаций при добыче и комплексной переработке минерального сырья: автореф. дис. ... д-ра экон. наук. — Москва, 2019.

Тадқиқотлар давомида Ўзбекистондаги ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортиш тизими чуқур таҳлил қилиниб, унинг меъёрий-ҳуқуқий асослари, амалиётдаги муаммолари ҳамда халқаро тажрибалар билан таққосланди. Шунингдек, мавжуд қонунчилик тизимининг афзалликлари ва камчиликлари таҳлил қилиниб, уни такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилди.

Иқтисодиётда давлатнинг солиқ орқали тартибга солиш сиёсати муҳим роль ўйнайди. Ер қаъридан фойдаланишни солиққа тортиш тизими бу жараённинг ажралмас қисми бўлиб, давлат бюджети тушумларини шакллантириш ва минерал ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлашга қаратилган.

Ўзбекистонда ер қаъридан фойдаланишни солиққа тортиш ва лицензиялаш жараёнлари бир неча асосий меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади:

- Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси (55-модда) – Ер қаъридан фойдаланиш давлат мулки ҳисобланиб, давлат назоратида амалга оширилиши белгилаб қўйилган.
- Ўзбекистон Республикасининг "Ер қаъри тўғрисида"ги Қонуни – Ер қаъридаги ресурслардан фойдаланиш қоидалари, ҳуқуқий асослар ва қазиб олиш фаолиятини лицензиялаш тартиби белгиланган.
- Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси – Ер қаъридан фойдаланиш билан боғлиқ солиқлар, уларни ҳисоблаш усуллари ва тўлов механизмлари аниқлаштирилган.
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Лицензиялаш ва роялти тўловларини тартибга солиш тўғрисида"ги қарорлари – Қазиб олиш саноатида фаолият юритувчи корхоналар учун қонунчилик асослари белгиланган.
- "Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида"ги қонун – Қазиб олиш жараёнида экологик хавфсизликни таъминлаш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш чоралари тартибга солинган.

Ер қаъридан фойдаланиш жараёнининг самарали тартибга солиниши, мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланиши ва минерал ресурслардан оқилона фойдаланиш жараёнини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади. Бу соҳада давлат сиёсатининг аниқ белгиланиши, меъёрий-ҳуқуқий асосларнинг барқарор ва шаффоф бўлиши, шунингдек, лицензиялаш ҳамда назорат механизмларининг такомиллаштирилиши талаб этилади. Шу сабабли, ер қаъридан фойдаланиш соҳасини самарали тартибга солиш мақсадида бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган.

Ўзбекистон Республикаси ҳукумати минерал ресурслардан фойдаланиш жараёнидаги бюрократик тўсиқларни бартараф этиш, лицензиялаш жараёнларини такомиллаштириш ва давлат назоратини кучайтириш мақсадида бир қатор ҳуқуқий ислохотларни амалга ошириб келмоқда. Ушбу чора-тадбирларнинг муҳим қисми сифатида 2019 йил 12 декабрдаги 989-сонли "Ер қаъридан фойдаланиш шартларини ишлаб чиқиш бўйича давлат комиссияси фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарор қабул қилинди. Мазкур қарор ер қаъридан фойдаланиш билан боғлиқ жараёнларни тартибга солиш, лицензиялаш тизимини

соддалаштириш ва давлат комиссиясининг ваколатларини кенгайтиришга қаратилган⁴.

Давлат комиссиясининг ваколатларини кенгайтириш

- Ер қаъридан фойдаланиш учун лицензия ва рухсатномалар бериш тартибини қайта кўриб чиқиш.
- Фойдали қазилмаларни қидириш ва қазиб олиш жараёнларини давлат назорати остида янада самарали ташкил этиш.
- Лицензия олиш жараёнларини соддалаштириш ва рақамли мониторинг механизмларини жорий этиш.

Лицензиялаш жараёнларини шаффофлаштириш ва соддалаштириш

- Давлат комиссиясининг фаолиятида ҳужжат айланмасини қисқартириш.
- Инвесторлар учун лицензия олиш жараёнини шаффоф ва аниқ қилиш.
- Хорижий тажриба асосида лицензиялаш жараёнларини халқаро стандартларга мослаштириш.

Минерал ресурслардан фойдаланишда самарадорликни ошириш

- Фойдали қазилмаларни қидириш ва қазиб олиш жараёнларида экологик стандартларни жорий этиш.
- Давлат бюджетини минерал ресурслардан фойдаланиш тўловлари орқали мустаҳкамлаш.
- Ер қаъридан фойдаланиш жараёнларини тартибга солиш ва иқтисодий самарадорликни ошириш.

1-расм. 2019 йил 12 декабрдаги 989-сонли "Ер қаъридан фойдаланиш шартларини ишлаб чиқиш бўйича давлат комиссияси фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарорнинг асосий мақсадлари.

Ушбу қарор ер қаъридан фойдаланишни лицензиялаш соҳасидаги бюрократик муаммоларни бартараф этиш, фойдали қазилмаларни қидириш ва қазиб олиш жараёнларидаги ноаниқликларни йўқотиш, ҳамда табиий ресурслардан самарали фойдаланиш механизмларини шакллантиришга қаратилган. Шунингдек, лицензиялаш жараёнларида рақамли технологияларни жорий этиш орқали

⁴ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 989-сонли қарор: "Ер қаъридан фойдаланиш шартларини ишлаб чиқиш бўйича давлат комиссияси фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида". 12 декабрь 2019. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: <https://lex.uz>

коррупцияга қарши курашиш ва давлат назоратини кучайтириш каби устувор йўналишларни ўз ичига олади.

Қарорнинг қабул қилиниши билан давлат комиссиясининг ваколатлари аниқлаштирилиб, лицензиялаш жараёнлари соддалаштирилиб, солиқ ва тўловлар бўйича янги тартиблар белгиланган. Бу эса Ўзбекистонда минерал ресурслардан оқилона фойдаланиш ва инвестиция муҳитини яхшилаш учун муҳим ҳуқуқий асос сифатида хизмат қилади.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг “Ер қаъри тўғрисида”ги 2024 йил 31 октябрдаги ЎРҚ-987-сонли Қонуни ер қаъридан фойдаланиш, уни муҳофаза қилиш ва бошқариш тартибини аниқ белгилайди. Қонун табиий ресурсларнинг оқилона ва самарали бошқарилиши, улардан фойдаланиш жараёнида экологик ва иқтисодий барқарорликни таъминлаш, шунингдек, инвесторлар учун ҳуқуқий кафолатларни шакллантириш мақсадларини кўзда тутди.

Ушбу қонун ер қаъридаги фойдали қазилмалардан фойдаланиш жараёнида давлат ва хусусий сектор ўртасидаги муносабатларни тартибга солади, табиий ресурсларни лицензиялаш, уларни қидириш ва қазиб олишда қўлланиладиган ҳуқуқий меъёрларни аниқ белгилайди. Бу орқали давлат табиий ресурслардан фойдаланиш жараёнини тартибга солиб, атроф-муҳитга бўлган салбий таъсирни минималлаштиришни мақсад қилган.

Қонуннинг асосий нормалари:

1. Ер қаъридан фойдаланиш ҳуқуқлари ва лицензиялаш.

Ер қаъридан фойдаланиш ҳуқуқлари давлат томонидан лицензиялаш орқали тақдим этилади. Ушбу жараён шаффофликни таъминлаш мақсадида рақамли технологиялар ёрдамида амалга оширилади. Лицензиялар **аукцион ёки танлов асосида** берилиши белгиланган бўлиб, бу потенциал инвесторлар учун тенг имкониятлар яратишга хизмат қилади. Шу билан бирга, лицензия олиш жараёнида сармоя киритиш мажбурияти ва атроф-муҳитга таъсирни камайитириш бўйича талаблар аниқ белгиланган.

2. Фойдали қазилмаларни қазиб олиш ва қайта ишлаш

Қонунда фойдали қазилмаларни қидириш, разведка қилиш ва қазиб олиш жараёнлари бўйича аниқ тартиблар белгиланган. Ушбу жараёнлар **халқаро стандартлар** асосида ташкил этилиши ва минерал ресурслардан **оқилона фойдаланиш** тамойилига асосланиши керак. Қазиб олинган хомашёнинг ишлатилишини оптималлаштириш, самарали қайта ишлаш жараёнларини ривожлантириш ва **энг замонавий технологияларни жорий этиш** талаб қилинади.

3. Солиқ ва тўловлар

Ер қаъридан фойдаланишга оид солиқ ва тўловлар **роялти, лицензиялаш тўловлари, экологик йиғимлар** ва бошқа мажбурий тўловлардан иборат. Қонунда роялти ставкаси **ресурс тури ва қазиб олиш ҳажмига боғлиқ равишда** динамик тарзда белгилаш назарда тутилган. Шунингдек, лицензиялаш ва қазиб олиш фаолиятини олиб боровчи компаниялар учун **солиқ имтиёзлари механизми** ҳам кўриб чиқилган, бу эса инвесторлар учун қулай шарт-шароитлар яратишга хизмат қилади.

4. *Ер қаъридан фойдаланишнинг экологик назорати.*

Қазиб олиш жараёнларида **атроф-муҳитга етказиладиган зарарни камайтириш** мақсадида экологик экспертизалар ва мониторинг жараёнлари мажбурий тарзда ўтказилиши белгиланган. Қонунда ҳар бир фойдали қазилма қазиб олувчи компаниянинг **экологик мажбуриятлари** ва уларнинг компенсация тўловлари аниқ тартибга солинган. Давлат **экологик назоратни кучайтириш**, ишлаб чиқарувчиларнинг жавобгарлигини ошириш ва қайта тикланмайдиган ресурсларни муҳофаза қилиш чораларини кучайтиришни назарда тутган.

5. *Инвесторлар ва фойдаланувчилар учун кафолатлар*

Қонунда **чет эл ва маҳаллий инвесторлар учун ҳуқуқий кафолатлар** белгилаб қўйилган. Ер қаъридан фойдаланишга оид лицензиялар узоқ муддатли қилиб берилади ва уларнинг узайтирилишига кафолатлар тақдим этилади. Шу билан бирга, инвесторлар учун **ҳуқуқий ҳимоя механизмлари**, лицензияларни бекор қилиш ёки қайта кўриб чиқиш тартиблари аниқ белгиланган. Бу меъёрлар, ўз навбатида, **инвестиция муҳитини яхшилаш, янги технологияларни жалб қилиш** ва **саноатни ривожлантиришга** хизмат қилади.

Ер қаъридан фойдаланиш учун солиққа тортиш тизими қазиб олувчи корхоналарнинг давлат бюджетига тўловларини тартибга солувчи муҳим механизм ҳисобланади. Ўзбекистонда ушбу соҳада солиқ тўловлари асосан роялти, лицензиялаш ва рухсатномалар учун тўловлар, шунингдек, экологик тўловлардан иборат. Мазкур тўловлар қазиб олинаётган минерал ресурс турига, қазиб олиш ҳажмига ва атроф-муҳитга етказиладиган таъсирга боғлиқ равишда белгиланади.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун энг асосий тўлов роялти ҳисобланиб, у қазиб олинган хомашё қийматининг белгиланган фоизи сифатида ундирилади. Солиқ кодексига мувофиқ, роялти ставкаси ресурс турига боғлиқ ҳолда 2% дан 15% гача ўзгариши мумкин. Шу билан бирга, ер қаъридан фойдаланувчи корхоналар лицензия олиш учун давлатга белгиланган лицензиялаш тўловини амалга оширишлари керак. Лицензиянинг амал қилиш муддати, уни узайтириш тартиби ва зарур ҳужжатлар қонунчилик асосида тартибга солинган бўлса-да, баъзи ҳолларда бюрократик жараёнлар ушбу соҳада мураккабликлар келтириб чиқаради.

Қазиб олиш жараёни табиатга салбий таъсир кўрсатиши мумкинлиги сабабли, экологик тўловлар тизими жорий этилган. Ушбу тўловлар минерал ресурслардан фойдаланишнинг атроф-муҳитга етказадиган зарарини қоплаш мақсадида ундирилади. Корхоналар белгиланган экологик стандартларга риоя қилмаган ҳолда қўшимча жарима ва санкцияларга дуч келиши мумкин. Шу боисдан, табиий ресурслардан самарали фойдаланиш, давлат даромадларини ошириш ва экологик барқарорликни таъминлаш учун ер қаъридан фойдаланишни солиққа тортиш тизимини янада такомиллаштириш талаб этилади.

Маълумки, ер қаъридан фойдаланишни солиққа тортиш ва лицензиялаш тизими табиий ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлаш, давлат бюджетидаромадларини ошириш ва қазиб олувчи саноатда ҳуқуқий тартибни ўрнатишда муҳим аҳамият касб этади. Аммо амалдаги тизимда бир қатор муаммолар мавжуд бўлиб, улар тадбиркорлик муҳитининг барқарорлигига, инвестицияларни жалб этиш имкониятларига ва саноатнинг изчил ривожланишига салбий таъсир

кўрсатмоқда. Хусусан, солиқ юкининг барқарор эмаслиги, лицензиялаш жараёнларининг мураккаблиги, коррупцияга мойиллик, солиқ имтиёзларининг чекланганлиги ва экологик мажбуриятларнинг самарали механизмлар билан таъминланмагани ушбу соҳада ҳал этилиши лозим бўлган асосий масалалардан ҳисобланади. Қуйида ер қаъридан фойдаланиш тизимидаги мазкур муаммолар таҳлили келтирилмоқда:

Солиқ юки ва ставкаларнинг барқарор эмаслиги.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун белгиланган роялти тўловлари ва солиқ ставкаси турлича ўзгариб бориши, инвестиция муҳитини ноаниқ қилади. Инвесторлар учун солиқ юкининг ўзгарувчанлиги капитал қўйилмаларни режалаштиришда қийинчилик туғдиради. Қазиб олувчи компаниялар солиқ тўловларининг узоқ муддатли прогнозини бажара олмаган ҳолларда, улар инвестиция фаолиятини чеклашга мажбур бўлади.

Лицензиялаш жараёнларининг мураккаблиги ва бюрократик тўсиқлар.

Ер қаъридан фойдаланиш учун лицензия олиш жараёни бир нечта идоралар иштирокини талаб қилиб, ортиқча бюрократик жараёнлар билан кечади. Лицензия олиш муддати узоқ ва ҳужжатлар айланмаси мураккаблиги сабабли, кўплаб тадбиркорлар ва инвесторлар жараёнда қийинчиликларга дуч келади. Шунингдек, лицензия беришдаги аниқ мезонларнинг етишмовчилиги ва ҳужжатларни кўриб чиқишдаги узоқ муддатли кечикишлар инвестицияларнинг кечикишига олиб келади.

Лицензиялаш жараёнида шаффофликнинг етишмовчилиги.

Халқаро тажрибаларга кўра, лицензия бериш жараёнида очиқ аукционлар ёки рақамли мониторинг тизими ишлатилиши талаб этилади. Амалда эса, лицензия тақсмоти жараёнида шаффофлик тўлиқ таъминланмаган. Бу эса коррупция хавфини ошириши ва айрим тадбиркорлар учун лицензия олиш имкониятларини чеклаш эҳтимолини келтириб чиқаради.

Солиқ имтиёзларининг чекланганлиги.

Қазиб олувчи саноатда тадбиркорлар ва инвесторлар учун солиқ имтиёзлари чекланган бўлиб, ушбу соҳани ривожлантириш учун етарли даражада рағбатлантириш механизмлари мавжуд эмас. Солиқ сиёсатининг эскирган усуллари янги технологияларни жалб қилиш ва илғор қазиб олиш моделларини жорий этишда тўсиқ сифатида қаралиши мумкин.

Экологик тўловлар ва назоратнинг самарадор эмаслиги.

Қазиб олувчи компаниялар атроф-муҳитга етказилган зарар учун махсус тўловлар амалга оширишлари лозим. Лекин, ушбу тўловлар ишлаб чиқариш жараёнида келиб чиқадиган ҳақиқий таъсирга тўғри пропорционал эмас. Экологик назорат механизми ривожланмагани сабабли, биоэкологик зарарни ҳисоблаш ва уни қоплаш механизмлари аниқ эмас.

Хулоса ва таклифлар.

Ер қаъридан фойдаланишни солиққа тортиш ва лицензиялаш тизимини такомиллаштириш учун замонавий иқтисодий ва ҳуқуқий механизмларни жорий этиш зарур. Бу жараёнда инвесторлар учун қулай муҳит яратиш, солиқ юкини

оптималлаштириш, лицензиялаш жараёнини соддалаштириш ва шаффофликни таъминлаш каби чоралар катта аҳамиятга эга.

Солиқ ставкаларини барқарорлаштириш ва прогнозлаш мумкин бўлган даражада белгилаш. Солиқ юкини оптималлаштириш мақсадида роялти ставкаси белгиланган муддатга узоқ муддатли режа асосида аниқ белгиланиши лозим. Бу қазиб олувчи компаниялар ва инвесторларга ўз харажатларини аниқ ҳисоблаш ва инвестиция режаларини узоқ муддатли прогноз қилиш имконини беради. Шунингдек, халқаро стандартларга мослашган роялти ставкалари ишлаб чиқилиши лозим.

Лицензиялаш жараёнларини соддалаштириш ва рақамлаштириш. Лицензиялаш жараёнлари бюрократик тўсиқлардан халос бўлиши учун электрон лицензиялаш тизими жорий этилиши керак. Барча ҳужжатлар рақамлаштирилган ҳолда онлайн тарзда қабул қилиниши ва қайта ишланиши, қарор қабул қилиш жараёни эса маълум вақт ичида якунланиши лозим. Бу тадбиркорлар ва инвесторлар учун лицензиялаш жараёнларини осонлаштиришга хизмат қилади.

Очиқ аукцион ва рақамли мониторинг тизимини жорий этиш. Лицензиялаш жараёнларининг шаффофлигини таъминлаш учун очиқ аукционлар ёки автоматлаштирилган рейтинг тизими ишлаб чиқилиши керак. Бу орқали лицензия олиш жараёнида тенглик таъминланиб, коррупция хавфи камайиши мумкин.

Инвесторлар учун солиқ имтиёзларини кенгайтириш. Солиқ юкини камайтириш мақсадида инновацион технологияларни қўллаётган компаниялар учун солиқ имтиёзлари ва субсидиялар жорий этилиши керак. Бу янги технологияларни жалб қилиш ва қазиб олиш жараёнларида замонавий ёндашувларни татбиқ этишни рағбатлантиради.

Экологик тўловлар механизмларини қайта кўриб чиқиш. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш мақсадида экологик жарималарни ҳақиқий зарар миқдорига мослаштириш ва компанияларнинг экологик масъулиятини ошириш керак. Шунингдек, экологик стандартларга риоя қилишни рағбатлантирувчи имтиёзлар жорий этилиши лозим.

Ер қаъридан фойдаланишни солиққа тортиш ва лицензиялаш тизими Ўзбекистон иқтисодиёти учун муҳим аҳамиятга эга бўлиб, уни такомиллаштириш инвесторлар учун қулай муҳит яратиш ва минерал ресурслардан самарали фойдаланиш имкониятларини оширишга хизмат қилади. Солиқ ставкаларини барқарорлаштириш, лицензиялаш жараёнларини рақамлаштириш, инвесторлар учун қулай шарт-шароитлар яратиш ва экологик тўловлар механизмларини такомиллаштириш каби чоралар иқтисодиётнинг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади. Ушбу таклифларнинг амалга оширилиши Ўзбекистоннинг минерал ресурслар соҳасида рақобатбардорчилигини ошириб, инвесторлар учун янада жозибадор бўлишига ёрдам беради.

Adabiyotlar/ Литература/ Reference:

1. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. “Ер қаъри тўғрисида” 2024 йил 31 октябрдаги ЎРҚ-987-сон. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: <https://lex.uz>

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 989-сонли қарор: "Ер қаъридан фойдаланиш шартларини ишлаб чиқиш бўйича давлат комиссияси фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида". 12 декабрь 2019. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. URL: <https://lex.uz>
3. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва Молия Вазирлиги. Давлат бюджети ижроси бўйича ҳисобот (2023 йил). Тошкент: Иқтисодиёт ва Молия Вазирлиги. https://api.mf.uz/media/document_files/IB_2023_uz.pdf
4. Ашурова, Н. Б. "Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш." Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. (2018).
5. Басыров Р. Н. Правовое регулирование обустройства участков недр: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Москва, 2016.
6. Блошенко Т. А. Методология налогообложения организаций при добыче и комплексной переработке минерального сырья: автореф. дис. ... д-ра экон. наук. — Москва, 2019.
7. Атамурадов Ш. А. Роль налогов в формировании доходной части государственного бюджета республики Узбекистан //совершенствование налоговой политики государства в условиях глобализирующейся экономики. – 2014. – С. 107-111.
8. Ашурова, Насиба Батировна. "Атамурадов Шерзод Акрамович Инновацион фаолиятни стратегик режалаштиришда McKinsey/General Electric матрицаси ёрдамида бозор салоҳиятини таҳлил қилиш." Экономика и финансы (Узбекистан) 11 (2022): 159.
9. Атамурадов Шерзод Акрамович (2022). КОРХОНАНИНГ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТИНИ СТРАТЕГИК РЕЖАЛАШТИРИШДА BOSTON CONSULTING GROUP (BCG) МАТРИЦАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ. Экономика и финансы (Узбекистан), (12 (160)), 43-50. doi: 10.34920/EIF/VOL_2022_ISSUE_12_6
10. ЎЗБЕКИСТОНДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ БОСҚИЧЛАРИ ВА БУ СОҲАДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ. (2024). Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 3-9.
11. СТРАТЕГИК РЕЖАЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИНИ РАҚАМЛАШТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ . (2024). Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 4(11), 137-144. https://doi.org/10.55439/AFA/vol4_iss11/711
12. Атамурадов Шерзод Акрамович Венчур инвестицияларининг глобал тенденциялари ва ўзбекистон тажрибалари // Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика). 2024. №9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/venchur-investitsiyalarining-global-tendentsiyalari-va-zbekiston-tazhribalari> (дата обращения: 18.11.2024).
13. Ўзбекистон шароитида инновацион тадбиркорлик учун венчур инвестицияларини жалб қилиш . (2024). Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 4(07), 110-120. https://doi.org/10.55439/AFA/vol4_iss07/428
14. Ашурова Н. Б. Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсати ва солиқ соҳасидаги ижтимоий ҳамкорликни амалга ошириш йўналишлари // Экономика и финансы (Узбекистан). 2012. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekiston->

respublikasi-soli-siyosati-va-soli-so-asidagi-izhtimoiy-amkorlikni-amalga-oshirish-y-nalishlari.

15. Ashurova, N., & Chekulayeva, K. (2024). O'zbekiston respublikasining soliq siyosatini takomillashtirishda ijtimoiy sheriklikning roli. Ilg'or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar, 1(1), 232–240.

16. Джулибеков Н. Налогообложение недропользователей: отечественная практика и зарубежный опыт //Экономическое развитие и анализ. – 2024. – Т. 2. – №. 11. – С. 453-460.

17. Джулибеков Н. Направления совершенствования системы налогообложения горно-металлургических предприятий //Экономическое развитие и анализ. – 2024. – Т. 2. – №. 7. – С. 279-285.

18. Ашурова Н. Б. Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсати ва солиқ соҳасидаги ижтимоий ҳамкорликни амалга ошириш йўналишлари // Экономика и финансы (Узбекистан). 2012. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekiston-respublikasi-soli-siyosati-va-soli-so-asidagi-izhtimoiy-amkorlikni-amalga-oshirish-y-nalishlari>.

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

